

Revisiting the Concept of the Active Audience A Philosophical Analysis of the Role of Interpretation in the Process of Meaning Creation

Alireza Azizi^{1*}, Hashem Hoseiyini²

1. MSc. in Art Research, Faculty of Art, University of Neyshabur, Neyshabur, Iran
2. Associate Prof., Dept. of Art Research and Islamic, University of Neyshabur

* Corresponding Author, alirezaazizi@neyshabur.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

IRA, 2025

VOL. 3, Issue 2, PP, 169-196

Receive Date: 20 October 2025

Revise Date: 11 November 2025

Accept Date: 20 November 2025

Publish Date: 22 November 2025

Original Article

KEYWORDS:

Active Audience; Aesthetics of Reception; Artistic Interpretation; Hermeneutics; Horizon of Expectations; Gadamer

Introduction: In the evolution of philosophical theories of art, the notion of the *active audience* has become a key concept for understanding how meaning is created through artistic interpretation. Traditional approaches often viewed the audience as a passive receiver, while modern aesthetic and hermeneutic theories emphasize its creative role in reconstructing meaning. This study seeks to explore how the audience, as a conscious and interpretive participant, contributes to the process of meaning-making in the interaction between the artwork and its recipient. The research also investigates how individual and cultural presuppositions shape the interpretive process and lead to the production of multi-layered meanings in art. By situating the discussion within the philosophical context of hermeneutics and reception theory, this paper aims to redefine the audience's role from a passive observer to an active co-creator of meaning.

Statement of the Problem and Objectives: The central problem of this study is to determine how an active audience contributes to the recreation of meaning in the interpretation of artistic texts. The research focuses on the dynamic interaction between the artwork and the perceiver, highlighting the mutual influence of cultural, psychological, and linguistic factors in the formation of meaning. The objectives of this paper are:

To analyze the philosophical foundations of audience activity in meaning-making;

To examine how interpretive presuppositions affect the perception of art; and
To conceptualize interpretation as a creative and ongoing process rather than a static act of understanding.

Theoretical Framework: The theoretical foundation of this research is based on philosophical hermeneutics and reception aesthetics. Friedrich Schleiermacher's early hermeneutics (1819) established interpretation as a methodological process rooted in understanding the author's intent and linguistic structure. Later, Martin Heidegger (1927) transformed hermeneutics into an existential inquiry, proposing that interpretation is a fundamental mode of human existence. Building upon Heidegger, Hans-Georg Gadamer (1960) developed the concept of the "*fusion of horizons*," asserting that meaning arises through the dialogue between the interpreter's pre-understandings and the historical context of the text. In parallel, Hans Robert Jauss (1982) and Wolfgang Iser (1978) emphasized the audience's creative role in the formation of aesthetic experience through their "*horizon of expectations*" and "*implied reader*" theories. Roland Barthes (1977), in his essay *The Death of the Author*, further advanced this idea by declaring that the locus of meaning lies not in the author but in the reader's interaction with the text. Together, these theories provide the philosophical backbone of this research, demonstrating how the artwork, language, and audience coexist in a continuous interpretive dialogue.

Methodology: This study employs a qualitative and analytical-descriptive methodology. The research is theoretical in nature and relies on the close examination of primary and secondary philosophical texts. Data

Cite this article:

Azizi, A. & Hoseiyini, H. (2025). Revisiting the Concept of the Active Audience A Philosophical Analysis of the Role of Interpretation in the Process of Meaning Creation. *Interdisciplinary Researches of Art*, 3(2), 169-196. doi: 10.22124/ira.2025.32030.1078

have been collected through library research and the systematic review of critical writings on hermeneutics, reception theory, and aesthetics. The works of Gadamer, Jauss, Iser, and Barthes serve as the main conceptual framework for analyzing how the interpretive activity of the audience shapes meaning in artistic communication. The analysis aims to reveal the philosophical logic behind the dynamic relationship between audience, text, and language in the process of meaning construction.

Findings and Discussion: The findings indicate that interpretation is a creative and dialogical act, not a one-directional transmission of meaning. The audience, through its *horizon of expectations*, reconstructs meaning by integrating personal experiences, cultural values, and linguistic familiarity into its engagement with the artwork. The study demonstrates that:

The dynamic and fluid nature of the artistic text enables the continuous re-creation of meaning across different contexts.

The pre-understandings and cultural background of the audience significantly shape the interpretive process, leading to multiple possible readings.

Language acts as both a medium and a co-creator of meaning, as its openness and ambiguity invite diverse interpretations.

This dialogical process between text and audience forms the essence of modern hermeneutics, transforming art into a living field of interpretive encounters. The results confirm that meaning does not preexist within the text but emerges through active participation and interpretive engagement.

Conclusion and Contribution: The research concludes that the *active audience* is an indispensable factor in the ongoing creation of meaning in art. Meaning arises not from the text alone, nor solely from the interpreter's consciousness, but from their interaction within a shared linguistic and cultural space. The study validates the hypothesis that the audience, through its interpretive activity, generates multi-layered meanings that evolve with each new encounter. The findings also affirm that cultural and experiential backgrounds play a decisive role in shaping interpretation, turning hermeneutics into an ever-renewing dialogue.

The main contribution of this study lies in redefining interpretation as a **creative and collaborative process** rather than a static understanding of the artwork. It also highlights the necessity of considering language not merely as a neutral vehicle but as a vital participant in the interpretive act. By emphasizing the reciprocity between text and audience, this research opens new perspectives for philosophical aesthetics and provides a conceptual framework for analyzing artistic meaning in contemporary contexts.

License

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Copyright © Authors

بازنگری در مفهوم مخاطب فعال تحلیل فلسفی نقش تأویل در فرآیند خلق معنا

علیرضا عزیزی^{۱*}، هاشم حسینی^۲

۱. گروه پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه نیشابور، نیشابور، ایران

۲. دانشیار گروه پژوهش هنر و هنر اسلامی، دانشگاه نیشابور

* نویسنده مسئول: alirezaazizi@neyshabur.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>پژوهش‌های میان‌رشته‌ای هنر، ۱۴۰۴</p> <p>دوره ۳، شماره ۲، صفحات ۱۶۹-۱۹۶</p> <p>تاریخ دریافت: ۲۸ مهر ۱۴۰۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۲۰ آبان ۱۴۰۴</p> <p>تاریخ پذیرش: ۲۹ آبان ۱۴۰۴</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴ آذر ۱۴۰۴</p> <p>مقاله پژوهشی</p>	<p>با گسترش نظریه‌های فلسفی هنر، مفهوم «مخاطب فعال» به یکی از محورهای بنیادین در تحلیل فرآیند خلق معنا تبدیل شده است. پژوهش حاضر با نگاهی فلسفی، نقش مخاطب را در تأویل متن هنری و چگونگی مشارکت او در بازآفرینی معنا مورد بررسی قرار می‌دهد. مسئله اصلی تحقیق، فهم چگونگی تأثیر پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب در فرآیند تأویل و خلق معنا است. هدف این مطالعه، تبیین جایگاه مخاطب به عنوان عاملی خلاق و مشارکت‌جو در تعامل با متن هنری و معرفی تأویل به عنوان فرآیندی پویا، باز و خلاقانه است. روش پژوهش کیفی و بر پایه تحلیل فلسفی توصیفی است و چارچوب نظری آن بر مبانی هرمنوتیک و نظریه دریافت، با تأکید بر دیدگاه‌های گادامر و یاوس استوار است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مخاطب فعال با بهره‌گیری از افق انتظارات و پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود، معنا را در تعامل با متن هنری بازآفرینی می‌کند و این تعامل به تولید معانی چندلایه و متغیّر می‌انجامد. متن هنری نیز به مثابه ساختاری پویا و گشوده، امکان شکل‌گیری تأویل‌های متنوع را فراهم می‌آورد و زبان در این میان، به عنوان بستر اصلی ارتباط میان متن و مخاطب، نقشی تعیین‌کننده در بازتولید معنا ایفا می‌کند. نوآوری پژوهش در تأکید بر رابطه دوسویه میان مخاطب و متن و معرفی تأویل به عنوان ابزاری خلاقانه برای فهم هنر معاصر است. این مقاله درک تازه‌ای از پیوند میان هنر، معنا و مخاطب ارائه می‌دهد و زمینه‌ای برای بازاندیشی در نظریه‌های فلسفه هنر فراهم می‌سازد.</p>

ارجاع به این مقاله: عزیزی، علیرضا و حسینی، هاشم. (۱۴۰۴). بازنگری در مفهوم مخاطب فعال تحلیل

فلسفی نقش تأویل در فرآیند خلق معنا. پژوهش‌های میان‌رشته‌ای هنر. ۳(۲)، ۱۶۹-۱۹۶. doi:

10.22124/ira.2025.32030.1078

مقدمه و بیان مسئله

در جهان معاصر، هنر به‌عنوان رسانه‌ای بی‌انتهای بیان مفاهیم و معانی، همواره در پیوندی عمیق با مخاطبان خود بوده است. در این میان، مفهوم «مخاطب فعال»^۱ که به بازتعریف نقش مخاطب در فرایند خلق معنا^۲ می‌پردازد، از مباحث مهم فلسفه هنر به‌شمار می‌رود. برخلاف دیدگاه‌های سنتی که مخاطب را تنها یک دریافت‌کننده منفعل می‌پنداشتند، نظریه‌های معاصر نشان می‌دهند که مخاطب در فرایند تأویل و بازسازی معنا، نقش کلیدی و پویا ایفا می‌کند. این دیدگاه نه تنها مرزهای بین خالق اثر و مخاطب را کمرنگ می‌سازد، بلکه تعامل میان متن هنری^۳ و زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب را برجسته‌تر می‌کند.

در تداوم تحولات هرمنوتیکی^۴ از سنت کلاسیکِ شلایرماخر^۵ و دیلتای تا هرمنوتیک فلسفی هایدگر^۶ و گادامر^۷، رویکرد معاصر بر نقش فهم، زبان و تجربه در شکل‌گیری معنا تأکید دارد. در این میان، نظریه دریافت هانس روبرت یاس^۸ نیز با گسترش هرمنوتیک به حوزه زیبایی‌شناسی، جایگاه مخاطب را از سطح منفعل به عامل مشارکت‌کننده در فرایند تأویل ارتقاء می‌دهد. از این رو، پژوهش حاضر با تلفیق دیدگاه‌های گادامر و یاس، تلاش می‌کند نقش فعال مخاطب را در خلق معنا به صورت فلسفی و تحلیلی تبیین کند.

سؤال اصلی پژوهش این است که چگونه مخاطب از طریق تأویل متن هنری در فرایند خلق معنا نقش فعال ایفا می‌کند؟ همچنین، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که چه عواملی از پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب بر تأویل متن هنری تأثیرگذارند؟

در همین راستا، فرضیه اصلی پژوهش آن است که مخاطب با بهره‌گیری از پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود و از طریق تعامل با متن، معنای چندلایه‌ای را خلق کرده و نقش فعالی در فرایند تأویل ایفا می‌کند. فرضیه دوم نیز تأکید دارد که پیش‌زمینه‌های فرهنگی و تجربیات زیسته مخاطب، تأویل متن هنری را به فرایندی پویا و چندسطحی تبدیل می‌کند.

ضرورت این پژوهش در درک عمیق‌تر از تعامل میان مخاطب و متن هنری نهفته است، به‌ویژه در دوره‌ای که معنا به‌عنوان مفهومی سیال و وابسته به تجربه انسانی شناخته می‌شود. این پژوهش با بازنگری در مفهوم مخاطب فعال و تحلیل فلسفی نقش تأویل، می‌کوشد بسترهای تازه‌ای برای گسترش مطالعات در حوزه فلسفه هنر و نظریه دریافت فراهم آورد.

مبانی نظری

۱. پیشینه هرمنوتیک و نظریه دریافت: پایه‌های نظری پژوهش

هرمنوتیک، به‌عنوان شاخه‌ای از فلسفه، تاریخی طولانی و تحولات گسترده‌ای را تجربه کرده است. این شاخه ابتدا در زمینه تفسیر متون مقدس و ادبی شکل گرفت و سپس در دوران مدرن به نظریه‌ای فلسفی برای تحلیل معنای متون و تعامل مخاطب با آن‌ها تبدیل شد. پیشرفت هرمنوتیک در قرن نوزدهم با نظریات فردریش شلایرماخر آغاز شد. او تأکید داشت که تفسیر متون تنها با درک نیت مؤلف و ساختار متن میسر است و مخاطب باید تلاش کند به افق ذهنی مؤلف نزدیک شود (Schleiermacher, 1819). در ادامه، ویلهلم دیلتای با تکیه بر روش‌شناسی علوم انسانی، بر اهمیت تجربه تاریخی در فهم متن تأکید کرد و بدین‌ترتیب پایه‌های هرمنوتیک کلاسیک را مستحکم‌تر ساخت (Dilthey, 1883).

با ورود به قرن بیستم، مارتین هایدگر با ارائه رویکردی وجودی به هرمنوتیک، این شاخه را از تفسیر صرف متون به تحلیل وجود انسان گسترش داد. او معتقد بود که تفسیر، بخشی از هستی انسان است و معنا در تعامل میان مخاطب و جهان شکل می‌گیرد (Heidegger, 1927). هایدگر با معرفی مفاهیم بنیادین خود، زمینه‌ساز تحول هرمنوتیک از سطح زبانی به سطح هستی‌شناختی شد.

هانس گئورگ گادامر، شاگرد هایدگر، هرمنوتیک فلسفی را به اوج رساند. در اثر برجسته خود، *حقیقت و روش*، گادامر مفهوم «هم‌آمیزی افق‌ها» را مطرح کرد که براساس آن معنا در تعامل میان پیش‌زمینه‌های ذهنی مخاطب و متن شکل می‌گیرد. گادامر تأکید داشت که تفسیر، فرایندی بی‌پایان و پویاست و معنا در هر تعامل جدید بازآفرینی می‌شود (Gadamer, 1960). بدین‌ترتیب، گادامر با انتقال هرمنوتیک از حوزه تفسیر متن به حوزه فلسفه فهم، پیوندی میان تجربه زبانی و آگاهی تاریخی برقرار ساخت و زمینه نظری برای اندیشه‌های متأخر در باب مخاطب را فراهم کرد.

در حوزه نظریه دریافت، هانس روبرت یاسوس^۹ و ولفگانگ ایزر^{۱۰} نقش برجسته‌ای در تأکید بر جایگاه مخاطب ایفا کردند. یاسوس با ارائه نظریه افق انتظارات، نشان داد که مخاطب با پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود معنای متن را بازتولید می‌کند. وی بر این باور بود که معنا پدیده‌ای سیال است و در بستر تعاملات جدید دگرگون می‌شود (Jauss, 1982). ایزر نیز در نظریه «خواننده ضمی» بر اهمیت فعال بودن مخاطب در فرایند تأویل تأکید کرد و نشان داد که متن هنری با ساختارهای گشوده خود، امکان تأویل‌های متنوع را فراهم می‌سازد (Iser, 1978).

رولان بارت^{۱۱}، به عنوان یکی از نظریه‌پردازان برجسته در حوزه تأویل^{۱۲} متن، رویکردی متفاوت به تعامل میان مخاطب و متن ارائه داد. در مقاله مشهور خود *مرگ مؤلف*، بارت مخاطب را به عنوان خالق معنا معرفی کرد و تأکید داشت که معنا نه تنها در متن، بلکه در تعامل خلاقانه مخاطب با آن شکل می‌گیرد (Barthes, 1977).

در این مقاله، رویکردهای گادامر و یاوس به عنوان چارچوب نظری اصلی انتخاب شده‌اند؛ زیرا گادامر با تأکید بر زبان و تجربه فهم، بنیان فلسفی تأویل را تبیین می‌کند، در حالی که یاوس با انتقال این بنیان به حوزه زیبایی‌شناسی و نقد ادبی، نقش مخاطب را به صورت فعال و خلاق در فرایند معنا آشکار می‌سازد. بدین ترتیب، ترکیب دیدگاه‌های این دو متفکر، زمینه مناسبی برای تحلیل تعامل میان مخاطب و متن از منظر تأویل و بازآفرینی معنا فراهم می‌آورد.

۲. مخاطب فعال در فلسفه هنر

۲-۱. تعریف و مفهوم مخاطب فعال

تحولات نظریه‌های فلسفی و هنری در قرن بیستم، مفهوم مخاطب را از یک دریافت‌کننده منفعل به عنصری پویا و مشارکت‌کننده در فرایند خلق معنا تغییر داد. مخاطب فعال، با بهره‌گیری از پیش‌زمینه‌های ذهنی، فرهنگی و تجربی خود، معنای اثر هنری را بازسازی کرده و فراتر از دریافت صرف، در تأویل و بازآفرینی معنا نقش ایفا می‌کند (Jauss, 1982, 25). در این رویکرد، معنا به صورت ایستا در متن وجود ندارد و در تعامل میان افق انتظارات مخاطب و اثر هنری شکل می‌گیرد.

افق انتظارات، که به دانش و تجربیات مخاطب اشاره دارد، نقشی کلیدی در فرایند تأویل ایفا می‌کند. این تعامل، متن هنری را از حالت ایستا خارج کرده و امکان خلق معناهای چندگانه و پویا را فراهم می‌آورد (Gadamer, 1960, 45). متن هنری تنها در مواجهه با ذهنیت مخاطب معنا پیدا می‌کند و این معنا در لحظه تعامل میان محتوای متن و افق ذهنی مخاطب خلق می‌شود (Ibid., 78).

در این میان، تبیین فلسفی گادامر و رویکرد زیبایی‌شناختی یاوس دو بُعد مکمل از مفهوم مخاطب فعال را شکل می‌دهند؛ گادامر بر «زبان و فهم» به عنوان بنیان وجودی هر تأویل تأکید دارد، در حالی که یاوس با طرح نظریه «افق انتظارات» این فرایند را به تجربه زیبایی‌شناختی و فرهنگی مخاطب گسترش می‌دهد. به این ترتیب، مفهوم مخاطب فعال در پیوند با هر دو دیدگاه، جایگاه مخاطب را از ناظر به شریک خلاق ارتقاء می‌دهد.

مفهوم مخاطب فعال، تغییری اساسی در جایگاه مخاطب در نظریه‌های فلسفی هنر ایجاد کرده و هنرمند و مخاطب را به عنوان شرکای برابر در خلق معنا معرفی می‌کند (Jauss, 1982, 42). این رویکرد، معنا را به عنوان پدیده‌ای سیال و وابسته به زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب می‌پذیرد. به این ترتیب، تعریف مخاطب فعال، زمینه‌ای برای بررسی نقش تأویل در شکل‌گیری معنا فراهم می‌آورد که در بخش بعدی به آن پرداخته خواهد شد.

۲-۲. افق انتظارات و تأثیر آن بر فرایند تأویل

یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه دریافت و فلسفه هنر، «افق انتظارات» است که به پیش‌فرض‌ها، دانش، تجربیات و زمینه‌های ذهنی مخاطب اشاره دارد. این مفهوم، نقش مخاطب در تأویل و بازسازی معنا را برجسته کرده و تعامل افق‌های ذهنی مخاطب با ویژگی‌های اثر هنری را به عنوان بستر خلق معنا معرفی می‌کند (Jauss, 1982, 30). در این رویکرد، معنا به صورت پویا و در جریان تعامل میان مخاطب و اثر هنری شکل می‌گیرد.

تأثیر افق انتظارات در فرایند تأویل به این صورت است که مخاطب با پیش‌زمینه‌های ذهنی خود، معنای اثر هنری را به گونه‌ای منحصر به فرد تفسیر می‌کند. این تفاوت‌ها، ناشی از گوناگونی در دانش و تجربیات هر مخاطب است. در این راستا، گادامر تأکید می‌کند که هیچ تفسیری فارغ از پیش‌زمینه‌های ذهنی و افق انتظارات مخاطب شکل نمی‌گیرد (Gadamer, 1960, 60).

افق انتظارات، نه تنها بر درک مخاطب از معنا تأثیر می‌گذارد، بلکه با تغییر پیش‌زمینه‌های ذهنی مخاطب، می‌تواند معناهای جدیدی از اثر هنری استخراج کند. این ویژگی، نشان‌دهنده گشودگی معنایی متن هنری است، جایی که معنا نه در متن و نه در ذهن مخاطب، بلکه در تعامل میان این دو شکل می‌گیرد (Jauss, 1982, 42).

افق انتظارات در نظریه یاوس، در سطح زیبایی‌شناسی مطرح می‌شود، در حالی که در هرمنوتیک فلسفی گادامر، همین سازوکار در قالب مفهومی عمیق‌تر به نام «هم‌آمیزی افق‌ها»^{۱۳} صورت‌بندی می‌شود. هر دو مفهوم بر این اصل مشترک‌اند که معنا نه امری ثابت، بلکه نتیجه تعامل و گفت‌وگوی مداوم میان متن و مخاطب است. از این منظر، می‌توان افق انتظارات را بسط عملی همان فرایند فلسفی فهم در اندیشه گادامر دانست که در سطح تجربه زیبایی‌شناختی به وسیله یاوس تبیین شده است.

در نظریه هرمنوتیک گادامر، این مفهوم جایگاه ویژه‌ای دارد. وی معتقد است که تأویل تنها در تعامل میان افق‌های ذهنی مخاطب و اثر هنری امکان‌پذیر است. این تعامل که به «هم‌آمیزی افق‌ها» معروف است، بنیان خلق معنا و بازسازی متن هنری را شکل می‌دهد (Gadamer, 1960, 78).

افق انتظارات^{۳۳} مفهومی پویا است که با کسب دانش و تجربه‌های جدید، همواره در حال تغییر است. این پویایی باعث می‌شود که مخاطب در هر مواجهه جدید با متن، معنای متفاوتی از آن دریافت کند و تأویل را به فرایندی بی‌پایان تبدیل کند. تعریف و تأثیر این مفهوم، زمینه‌ای برای درک عمیق‌تر از تعامل مخاطب و متن فراهم می‌آورد، تعاملی که در بخش بعدی به‌طور دقیق‌تر مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۳. نقش پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب در خلق معنا

پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب، شامل دانش، تجربیات و باورها، نقشی کلیدی در تأویل و بازسازی معنا ایفا می‌کنند. مخاطب با وابستگی به فرهنگ و تاریخ خود، معنای متن را در تعامل با افق‌های ذهنی‌اش بازآفرینی می‌کند (Jauss, 1982, 36). این تعامل نشان‌دهنده چندمعنایی متن است، زیرا مخاطبان با پیش‌زمینه‌های متفاوت، برداشت‌های متنوعی از اثر هنری دارند (Gadamer, 1960, 50).

گادامر بر اهمیت پیش‌زمینه‌های ذهنی تأکید کرده و آن‌ها را شرط لازم برای تأویل می‌داند: «بدون پیش‌زمینه‌های ذهنی، هیچ تأویلی ممکن نیست» (Gadamer, 1960, 62). این پیش‌زمینه‌ها، مخاطب را در تعامل خلاقانه با متن هدایت می‌کنند و فرهنگ نیز به‌عنوان مجموعه باورهای جمعی، افق‌های ذهنی او را شکل می‌دهد. متن هنری، به‌ویژه در بستر فرهنگی خاص، معناهایی را منتقل می‌کند که برای مخاطبانی با فرهنگ مشابه قابل درک‌تر است (Jauss, 1982, 44).

پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی، تأویل را به فرایندی پویا تبدیل می‌کنند که در آن معنا، محصول تعامل مشترک میان مخاطب و متن است. این ویژگی، متن را به موجودی سیال و گشوده تبدیل کرده که در بخش بعدی بررسی خواهد شد.

در این میان، پیوند میان دیدگاه یاوس و گادامر اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ زیرا یاوس با تکیه بر «افق فرهنگی مخاطب»، جنبه تاریخی و اجتماعی دریافت را توضیح می‌دهد، درحالی‌که گادامر همین پویایی را در سطح فلسفی با مفهوم «تاریخی بودن فهم» تبیین می‌کند. از این منظر، پیش‌زمینه‌های فرهنگی مخاطب نه تنها عامل شکل‌گیری افق انتظارات او هستند، بلکه در بستر تاریخی و زبانی فهم نیز معنا را دگرگون می‌سازند. این پیوند میان فرهنگ، تاریخ و زبان، اساس نگاه هرمنوتیکی به تأویل را تشکیل می‌دهد.

۳. تأویل در نظریه‌های فلسفی

۳-۱. هرمنوتیک کلاسیک و مفهوم تأویل

هرمنوتیک کلاسیک بر اصولی استوار است که تأویل را فرایندی ساختارمند و هدف‌مند می‌داند. این رویکرد، معنا را امری مشخص و نهایی تلقی کرده که باید توسط مفسر کشف شود و مخاطب را عنصری منفعل می‌داند که تنها وظیفه‌اش درک معنای ازپیش‌تعیین‌شده است (Schleiermacher, 1819, 32). شلایرماخر تأکید می‌کند که تأویل موفق، در گرو درک نیت مؤلف و بافت تاریخی اثر است (Ibid, 45).

ساختار متن و قواعد زبانی، عناصر کلیدی این رویکرد هستند. تأکید بر وفاداری به متن، نقش مخاطب را محدود کرده و او را از مشارکت خلاقانه در تأویل بازمی‌دارد (Ibid, 53). این محدودیت‌ها بعدها مورد نقد هرمنوتیک معاصر قرار گرفت که بر نقش فعال مخاطب و پیش‌زمینه‌های ذهنی او در تأویل تأکید دارد.

با وجود این نقدها، هرمنوتیک کلاسیک همچنان نقطه آغاز و بنیان نظری تحولات بعدی در فلسفه تأویل است. در واقع، شلایرماخر با تأکید بر بازسازی نیت مؤلف، نخستین گام در جهت نظام‌مند کردن فرایند فهم را برداشت و زمینه‌ای فراهم کرد تا فیلسوفانی چون دیلتای، هایدگر و گادامر بتوانند مفهوم تأویل را از سطح روش‌شناسی به سطح وجودشناختی گسترش دهند. به همین دلیل، فهم رویکرد کلاسیک نه در تضاد، بلکه در امتداد اندیشه هرمنوتیک مدرن است که در بخش بعدی به تفصیل بررسی خواهد شد.

۳-۲. هرمنوتیک معاصر و هم‌آمیزی افق‌ها

هرمنوتیک معاصر، در تقابل با رویکردهای کلاسیک، بر پویایی تأویل و نقش فعال مخاطب تأکید دارد. این رویکرد، به‌ویژه در نظریات گادامر، معنا را نتیجه تعامل میان متن و مخاطب در بستر تاریخی و فرهنگی می‌داند. در این چارچوب، مخاطب به‌عنوان شریکی فعال در خلق معنا ظاهر می‌شود و هم‌آمیزی افق‌های ذهنی او با افق‌های متن، پایه‌گذار شکل‌گیری معنا است (Gadamer, 1960, 45).

هم‌آمیزی افق‌ها، به‌عنوان یکی از مفاهیم کلیدی گادامر، بیانگر این است که تأویل زمانی ممکن است که افق‌های ذهنی مخاطب و متن با یکدیگر تعامل کنند. گادامر معتقد است که پیش‌زمینه‌های ذهنی مخاطب، شامل دانش و تجربیات او، نقشی اساسی در فرایند تأویل ایفا می‌کنند: «هیچ تأویلی بدون پیش‌زمینه‌های ذهنی مخاطب نمی‌تواند به معنای واقعی دست یابد» (Gadamer, 1960, 62). این رویکرد تأکید دارد که معنا نه در متن و نه در ذهن مخاطب به‌تنهایی

وجود ندارد، بلکه در تعامل میان این دو شکل می‌گیرد. به همین دلیل، تأویل متن هنری می‌تواند بسته به زمان و مخاطبان مختلف، به نتایج متفاوتی منجر شود. گادامر این پویایی معنایی را ویژگی ذاتی متن می‌داند و تأکید می‌کند که «هم‌آمیزی افق‌ها، فرایندی بی‌پایان است که معنا را در هر تعامل بازآفرینی می‌کند» (Ibid, 78).

هرمنوتیک معاصر همچنین به سیالیت معنایی متن اشاره دارد، جایی که متن هنری از یک معنای محدود فراتر رفته و به تأویل‌های متنوع و جدیدی دست می‌یابد. این سیالیت، مخاطب را به عنوان عامل اصلی در فرایند خلق معنا معرفی می‌کند که با استفاده از زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود، معناهای تازه‌ای به متن می‌افزاید.

دیدگاه‌های هرمنوتیک معاصر، با تأکید بر نقش مخاطب و پویایی معنا، افق‌های جدیدی برای درک تعامل میان مخاطب و متن گشوده‌اند. در این میان، می‌توان گفت که گادامر با بنیان‌گذاری هرمنوتیک فلسفی و تأکید بر زبان و تاریخ فهم، مبانی نظری لازم را برای گسترش اندیشه در حوزه زیبایی‌شناسی فراهم کرد؛ یوس نیز با بهره‌گیری از همین مبانی، نظریه‌ی دریافت را در سطح تجربه‌ی هنری و زیبایی‌شناختی توسعه داد. بدین ترتیب، رابطه‌ی این دو متفکر نه تقابلی، بلکه تکمیلی است و نظریه‌ی یوس را می‌توان تداوم عملی اندیشه‌ی گادامر در عرصه‌ی ادبیات و هنر دانست. این نظریات، مقدمه‌ای برای بررسی مفهوم چندمعنایی و گشودگی متن به تأویل‌های گوناگون است که در بخش بعدی بررسی خواهد شد.

۳-۳. چندمعنایی و گشودگی در متن هنری

چندمعنایی و گشودگی متن هنری از مفاهیم کلیدی در هرمنوتیک معاصر هستند که نشان می‌دهند معنا در متن هنری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه پویا و وابسته به تعامل مخاطب با متن است. متن هنری به عنوان موجودی سیال، معناهای مختلفی را برای مخاطبان متفاوت و در شرایط زمانی و مکانی گوناگون ارائه می‌دهد (Gadamer, 1960, 67).

پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی متنوع مخاطبان، امکان بازتولید و بازسازی معنا را فراهم می‌آورند. متن هنری به گونه‌ای طراحی شده که گشودگی به روی تفسیرهای متعدد، بخشی از ذات آن باشد و به مخاطب اجازه دهد تا بر اساس دانش و تجربیات خود، معناهایی منحصر به فرد استخراج کند (Jauss, 1982, 50).

معنا در تعامل میان افق‌های متن و مخاطب شکل می‌گیرد و هیچ معنای نهایی برای متن وجود ندارد: «متن هنری همواره در حال بازآفرینی توسط مخاطبان جدید است» (Gadamer, 1960, 72).

این پویایی، متن هنری را به فضایی برای تعامل مخاطب و اثر تبدیل می‌کند که در آن معنا به صورت مشترک ساخته می‌شود.

چندمعنایی و گشودگی، متن هنری را از سایر اشکال ارتباطی متمایز کرده و اساس تعامل میان مخاطب و متن را تشکیل می‌دهند. این ویژگی‌ها، نقش فعال مخاطب در خلق معنا را برجسته می‌کنند و متن را به موجودی پویا و در حال تکامل تبدیل می‌سازند.

در هرمنوتیک گادامر، گشودگی متن نه به معنای بی‌نهایت بودن تأویل‌ها در سطح نشانه‌شناختی، بلکه به مثابه امکان گفت‌وگوی مستمر میان افق‌های فهم تبیین می‌شود. به همین دلیل، برخلاف نگاه ساختارگرایانه بارت یا نشانه‌شناسی اومبرتو اکو، گشودگی در اینجا واجد بعد فلسفی است و بر تاریخی بودن و زبانی بودن فهم تأکید دارد. از سوی دیگر، یاوس با تکیه بر نظریه دریافت، این گشودگی را در سطح تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب بازتعریف می‌کند و آن را به بستر پویای تعامل میان متن و خواننده پیوند می‌زند. بدین ترتیب، چندمعنایی در این مقاله نه به معنای نسبی‌گرایی مطلق، بلکه به عنوان فرایندی تاریخی و فرهنگی در تداوم هرمنوتیک فلسفی در نظر گرفته می‌شود.

۴. تعامل میان مخاطب و متن

۴-۱. متن به مثابه موجودی پویا و سیال

در نظریه‌های معاصر فلسفه هنر، متن هنری به عنوان موجودی پویا و سیال در نظر گرفته می‌شود که معنای متنوعی را در تعامل با مخاطب خلق می‌کند. برخلاف دیدگاه‌های سنتی که متن را حاوی معنایی ثابت می‌دانستند، این رویکرد بر پویایی متن تأکید دارد و آن را فضایی برای تولید معانی جدید می‌داند. متن، موجودی زنده است که در هر تعامل با مخاطب، معنای تازه‌ای می‌یابد (Gadamer, 1960, 54).

پویایی متن به این معناست که معنا به صورت قطعی در آن وجود ندارد و تنها در تعامل میان مخاطب و متن شکل می‌گیرد. «متن، موجودی پویاست که در تعامل با ذهنیت مخاطب به معنای جدیدی دست می‌یابد» (Jauss, 1982, 47). سیالیت متن هنری نیز به پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب وابسته است؛ به گونه‌ای که هر مخاطب، بر اساس دانش و تجربیات خود، معنایی منحصر به فرد از متن استخراج می‌کند. این ویژگی، متن را به فضایی گشوده تبدیل کرده که امکان خلق تأویل‌های متنوع را فراهم می‌آورد و هیچ تأویلی نمی‌تواند معنای نهایی متن باشد (Gadamer, 1960, 72). همچنین، پویایی متن نشان‌دهنده توانایی آن در تطبیق با تغییرات

فرهنگی و تاریخی است، به طوری که معنا با توجه به تحولات زمانی و اجتماعی برای مخاطبان مختلف تغییر می‌کند.

در این میان، تفاوت رویکرد گادامر و یاس در تبیین پویایی متن اهمیت دارد: گادامر سیالیت معنا را نتیجه ماهیت زبانی و تاریخی فهم می‌داند و معتقد است که معنا در گفت‌وگوی دائمی میان افق‌های متن و مخاطب شکل می‌گیرد؛ در حالی که یاس این پویایی را در سطح تجربه زیبایی‌شناختی و تاریخی مخاطب توضیح می‌دهد و آن را فرایندی وابسته به تغییرات فرهنگی و افق انتظارات می‌داند. بدین ترتیب، هر دو نظریه بر تعامل خلاقانه مخاطب و متن تأکید دارند، اما یکی از منظر فلسفی فهم و دیگری از منظر زیبایی‌شناختی دریافت. پویایی و سیالیت متن هنری، اساس تعامل میان مخاطب و اثر را تشکیل داده و نشان می‌دهد که معنا در فرایند ارتباط میان این دو ساخته می‌شود. این ویژگی، راه را برای درک بهتر رابطه مخاطب و متن در خلق معنا باز می‌کند.

۲-۴. رابطه مخاطب و متن در فرایند خلق معنا

رابطه مخاطب و متن در نظریه‌های فلسفه هنر، به عنوان یک تعامل دوسویه و خلاقانه تعریف می‌شود که در آن معنا نه از پیش تعیین شده، بلکه در جریان این تعامل ساخته می‌شود. متن هنری بدون حضور مخاطب به عنوان یک موجود مستقل نمی‌تواند به معنای کامل دست یابد و معنا، نتیجه یک فرایند پویا میان متن و مخاطب است (Gadamer, 1960, 65).

در این تعامل، متن هنری معنایی گشوده و چندلایه ارائه می‌دهد و مخاطب با پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود، معنا را بر اساس دانش و تجربیاتش بازسازی می‌کند. این فرایند، رابطه‌ای پویا میان مخاطب و متن ایجاد می‌کند که در آن هر دو طرف در خلق معنا مشارکت دارند. به این ترتیب، معنا یک محصول ثابت نیست، بلکه حاصل این تعامل خلاقانه است (Jauss, 1982, 48).

در هرمنوتیک، این تعامل از طریق مفهوم «هم‌آمیزی افق‌ها» تعریف می‌شود. گادامر معتقد است که مخاطب با تلفیق افق ذهنی خود با افق متن، معنایی تازه ایجاد می‌کند: «معنا در نقطه تلاقی افق‌های ذهنی مخاطب و متن هنری ساخته می‌شود» (Gadamer, 1960, 78). این دیدگاه، متن را از موجودی منفعل به شریکی فعال در خلق معنا تبدیل می‌کند. از آنجا که پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب در طول زمان تغییر می‌کنند، تأویل متن نیز متغیر است. این سیالیت معنا نشان می‌دهد که متن هنری در مواجهه‌های جدید با مخاطبان مختلف، همواره در حال بازتولید معنا است (Jauss, 1982, 53). این رابطه دوسویه میان مخاطب و متن، نقشی اساسی در

هنر معاصر دارد که در آن مخاطب به عنوان یک عنصر فعال در خلق معنا برجسته می‌شود. این تعامل، اهمیت زبان و نقش آن در تأویل متن هنری را نیز نمایان می‌کند، که در بخش بعدی بررسی خواهد شد.

در نگاه هرمنوتیکی، این رابطه صرفاً فرایندی ادبی یا روان‌شناختی نیست، بلکه بُعدی وجودی دارد؛ زیرا فهم، به تعبیر گادامر، همواره در «گفت‌وگو» میان متن و خواننده رخ می‌دهد و بخشی از هستی انسانی است. یاوس با گسترش همین مبنا به حوزه زیبایی‌شناسی، نشان می‌دهد که این تعامل وجودی در تجربه هنری مخاطب نیز تداوم می‌یابد. بدین ترتیب، نظریه دریافت نه انقطاع از هرمنوتیک فلسفی، بلکه ادامه و تبلور عملی آن در قلمرو هنر و ادبیات است.

۳-۴. جایگاه زبان در تأویل و نقش آن در شکل‌گیری معنا

زبان، به عنوان یکی از اصلی‌ترین ابزارهای انتقال معنا، نقشی کلیدی در فرایند تأویل متن هنری ایفا می‌کند. در نظریه‌های فلسفی معاصر، زبان نه فقط واسطه‌ای برای ارتباط میان مخاطب و متن، بلکه بستری برای خلق معنا است. برخلاف نگاه سنتی به زبان به عنوان یک وسیله انتقالی، این دیدگاه زبان را یکی از عوامل اصلی شکل‌گیری معنا می‌داند (Gadamer, 1960, 43).

ساختارهای زبانی متن هنری، امکانات تأویل‌های گوناگون را فراهم می‌کنند. ابهام ذاتی زبان و چندمعنایی واژگان به مخاطب اجازه می‌دهد که با تکیه بر پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود، معنایی منحصر به فرد از متن استخراج کند. این قابلیت، نشان‌دهنده گشودگی متن به روی تفسیرهای مختلف است و بر این نکته تأکید دارد که معنا ایستا و مطلق نیست، بلکه در فرایند تعامل میان مخاطب و متن شکل می‌گیرد (Jauss, 1982, 40).

زبان، به عنوان عنصری سیال، ارتباط نزدیکی با پویایی متن هنری دارد. در هر مواجهه جدید، ساختارهای زبانی می‌توانند معنایی متفاوت برای مخاطب ایجاد کنند. گادامر بیان می‌کند که «زبان، ابزار اصلی برای تلفیق افق‌های ذهنی مخاطب و متن است و امکان شکل‌گیری معنای تازه را فراهم می‌آورد» (Gadamer, 1960, 65). این دیدگاه نشان می‌دهد که زبان به عنوان بستری برای تعامل میان مخاطب و متن، در فرایند تأویل نقشی محوری ایفا می‌کند.

علاوه بر این، زبان در متون هنری، قدرت ایجاد لایه‌های معنایی پیچیده را دارد. متن هنری از طریق زبان، مفاهیمی چندگانه و گاه متناقض ارائه می‌دهد و به مخاطب اجازه می‌دهد که از طریق تأویل‌های متنوع، به معانی جدید دست یابد. این امر، زبان را نه تنها به عنوان یک ابزار، بلکه به عنوان یک شریک فعال در فرایند خلق معنا تبدیل می‌کند (Jauss, 1982, 47).

در نهایت، جایگاه زبان در تأویل نشان می‌دهد که معنا نه به صورت مستقل در متن یا ذهن مخاطب، بلکه در تعامل میان این دو و در بستر زبان ساخته می‌شود. این دیدگاه تأکید دارد که فرایند تأویل، یک تعامل دوسویه و پویا بوده که در آن زبان محور اصلی ارتباط و خلق معنا است. بررسی این نقش اساسی زبان، درک عمیق‌تری از تعامل میان مخاطب و متن هنری ارائه می‌دهد و نشان‌دهنده پویایی فرایند تأویل است.

از دیدگاه گادامر، زبان نه صرفاً ابزار بیان معنا، بلکه «جایگاه تحقق فهم» است؛ یعنی وجود انسانی از طریق زبان با جهان و دیگری وارد گفت‌وگو می‌شود. در همین راستا، یاوس با بسط این نگرش در قلمرو زیبایی‌شناسی، نشان می‌دهد که تجربه هنری نیز نوعی گفت‌وگو در بستر زبان است که معنا را در تعامل با افق فرهنگی مخاطب پدید می‌آورد. بنابراین، نقش زبان در تأویل، هم جنبه فلسفی دارد (به مثابه بنیان وجودی فهم در گادامر) و هم جنبه زیبایی‌شناختی (به مثابه ابزار تجربه هنری در یاوس).

پیشینه پژوهش

تحلیل نقش مخاطب فعال و جایگاه تأویل در فرایند خلق معنا، از موضوعاتی است که در مطالعات فلسفی و هنری به شکل گسترده‌ای مورد بررسی قرار گرفته است. یاوس (1982) در کتاب *Toward an Aesthetic of Reception* با ارائه نظریه دریافت، تأکید کرد که معنا در اثر هنری زمانی محقق می‌شود که مخاطب آن را تأویل کند. او مخاطب را عاملی فعال در بازسازی معنای اثر معرفی کرد و نشان داد که پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب تأثیر مستقیمی بر فرایند تأویل دارند. در همین راستا، ایزر (1978) در کتاب *The Implied Reader* با طرح مفهوم «خواننده ضمنی»، نقش فعال مخاطب در خوانش متن را توضیح داد و نشان داد که معنا در نتیجه کنش ذهنی و مشارکت مخاطب در ساختار متن شکل می‌گیرد. گادامر (1960) نیز در اثر مهم خود *حقیقت و روش* با ارائه مفهوم «هم‌آمیزی افق‌ها» پایه‌های هرمنوتیک فلسفی را بنیان گذاشت و بر این نکته تأکید کرد که معنا در تعامل تاریخی و زبانی میان مخاطب و متن پدیدار می‌شود و هیچ تفسیر نهایی‌ای وجود ندارد. پیش از او، رولان بارت (1977) در مقاله مشهور *مرگ مؤلف*، با نگاهی نشانه‌شناختی، تأویل را نه بازسازی نیت مؤلف بلکه خلق معنا از سوی مخاطب دانست و بر نقش خواننده در زایش معنای اثر تأکید کرد.

در پژوهش‌های معاصر فارسی نیز این مسئله از منظرهای مختلف بررسی شده است. احمدی (2000) در کتاب *بازخوانی مفهوم مخاطب فعال در هنر تعاملی*، به تأثیر فناوری‌های نوین بر جایگاه مخاطب در هنر معاصر پرداخته است. یافته‌های او نشان می‌دهد که در هنر تعاملی، مخاطب از موقعیت منفعل به نقش خالق مشترک معنا ارتقاء یافته است و فرایند دریافت به تجربه‌ای

مشارکتی تبدیل شده است. شریفی (2016) در مقاله‌ای با عنوان «تأویل‌پذیری متن هنری در نظریهٔ هرمنوتیک گادامر»، به نقش پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی در تفسیر آثار هنری پرداخت و نتیجه گرفت که مخاطب، با اتکاء بر تجربه‌های زیستهٔ خود، معنا را در فرایند تأویل بازسازی می‌کند. این دیدگاه‌ها، ادامهٔ تبیین‌های گادامری در باب تاریخی‌بودن فهم و زبان به‌عنوان واسطهٔ معنا هستند.

در میان پژوهش‌های دانشگاهی، شریعتی (2006) در رسالهٔ دکتری خود با عنوان *بررسی میزان تأثیر تحولات فناوری در عصر مدرنیته بر هنر چاپ در ایران*، تأثیر فناوری‌های نوین بر شیوهٔ دریافت آثار هنری را بررسی کرده است. نتایج او نشان می‌دهد که با گسترش رسانه‌های نو، تجربهٔ مخاطب نسبت به اثر هنری از حالت انفعالی فاصله گرفته و به تجربه‌ای باز و چندلایه تبدیل شده است.

با بررسی این منابع می‌توان دریافت که پژوهش‌های پیشین، هر یک بخشی از مسئلهٔ تأویل و نقش مخاطب را روشن کرده‌اند، اما اغلب یا در چارچوب نظریه‌های ادبی و نشانه‌شناختی (همچون بارت و ایزر) باقی مانده‌اند یا بر مصادیق تجربی و فناوری محور هنر معاصر (همچون شریعتی و احمدی) تمرکز داشته‌اند. نوآوری پژوهش حاضر در آن است که با رویکردی فلسفی و میان‌رشته‌ای، تلاش می‌کند مفاهیم بنیادی هرمنوتیک فلسفی گادامر و نظریهٔ دریافت یاوس را در یک بستر تحلیلی واحد گرد آورد. در نتیجه، به جای بررسی مصادیق یا آثار خاص، بر بسط مبانی نظری و تبیین جایگاه مخاطب فعال در فرایند خلق معنا تأکید دارد و می‌کوشد نسبت میان زبان، تأویل و مخاطب را در فلسفهٔ هنر معاصر به صورت نظام‌مند تبیین کند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. ماهیت آن نظری و مبتنی بر تحلیل فلسفی است و تمرکز اصلی آن بر بازخوانی مفاهیم مرتبط با «مخاطب فعال» و «تأویل» در حوزهٔ فلسفهٔ هنر قرار دارد. داده‌های پژوهش از طریق مطالعهٔ کتابخانه‌ای و بررسی متون فلسفی، مقالات علمی و منابع تخصصی گردآوری شده‌اند تا زمینهٔ لازم برای تحلیل مفهومی و نظری فراهم شود.

ابزار گردآوری اطلاعات شامل منابع اولیه و ثانویه در حوزهٔ هرمنوتیک، نظریهٔ دریافت و فلسفهٔ هنر است. در این راستا، آثار اندیشمندانی چون هانس گئورگ گادامر، هانس روبرت یاوس، ولفگانگ ایزر و رولان بارت به‌عنوان چارچوب نظری و متون مرجع مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تحلیل داده‌ها به صورت کیفی و با تکیه بر روش تحلیل محتوای مفهومی انجام شده است؛ به این معنا که مفاهیم کلیدی همچون «تأویل»، «افق انتظارات» و «هم‌آمیزی افق‌ها» از میان متون

استخراج و در ارتباط با پرسش اصلی پژوهش، یعنی «نقش مخاطب در فرایند خلق معنا»، تفسیر و تبیین شده‌اند.

جامعه پژوهش شامل متون فلسفی و نظری مرتبط با مفهوم مخاطب فعال است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع تأویل و نقش مخاطب در فرایند معنا می‌پردازند. انتخاب این متون به صورت هدفمند^۴ و بر اساس میزان ارتباط و عمق نظری آن‌ها در حوزه مورد مطالعه انجام شده است. داده‌ها پس از جمع‌آوری، به صورت نظام‌مند طبقه‌بندی و تحلیل شدند تا از خلال آن، ساختار مفهومی جدیدی برای تبیین تعامل میان متن، مخاطب و زبان در فرایند تأویل استخراج شود.

رویکرد این پژوهش بر آن است که با تکیه بر روش تفسیر فلسفی، دیدگاهی نوین درباره نقش مخاطب در خلق معنا ارائه دهد. این روش، امکان بازنگری و بازتعریف مفاهیم کلیدی را بدون ارجاع به آثار هنری یا نمونه‌های تجربی فراهم می‌سازد و به تعمیق نظریه هرمنوتیکی در بستر فلسفه هنر یاری می‌رساند.

یافته‌ها و بحث

در این بخش، نتایج حاصل از بررسی‌های نظری و تحلیلی مقاله به صورت جامع ارزیابی شده و نقش مخاطب فعال در فرایند خلق معنا مورد تحلیل قرار می‌گیرد. این تحلیل با تمرکز بر سه محور اصلی انجام می‌شود: پویایی متن و سیالیت معنا، تأثیر پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب بر تأویل، و نقش زبان در شکل‌گیری معانی چندلایه. همچنین، با استفاده از جداول تطبیقی، تأثیر هر محور بر فرایند تأویل و خلق معنا تبیین می‌شود. در نهایت، با جمع‌بندی یافته‌ها، تعامل میان مخاطب، متن و زبان به عنوان فرایندی خلاقانه و پویا تحلیل خواهد شد تا دیدگاهی جدید درباره نقش مخاطب در فلسفه هنر ارائه شود.

۱. تعریف و مفهوم مخاطب فعال

تحلیل مفهوم مخاطب فعال نشان می‌دهد که این دیدگاه، تغییری بنیادی در نگرش به رابطه میان هنر و مخاطب ایجاد کرده است. در چارچوب این تعریف، مخاطب نه به عنوان یک عنصر منفعل، بلکه به عنوان شریکی فعال در فرایند خلق معنا شناخته می‌شود. این تغییر نگرش، هنر را از رسانه‌ای تک‌سویه به بستری برای تعامل دوسویه تبدیل کرده است؛ جایی که معنا نتیجه مشارکت ذهنی و فرهنگی مخاطب است. این برداشت، به‌ویژه در نظریه دریافت یاوس (۱۹۸۲)

ریشه دارد که بر تعامل فعال میان اثر و مخاطب تأکید می‌کند و نشان می‌دهد معنا تنها در لحظه مواجهه شکل می‌گیرد.

مخاطب فعال از طریق پیش‌زمینه‌های ذهنی، تجربیات و افق انتظارات خود، معنای اثر هنری را بازسازی می‌کند. این بازسازی به معنای ایجاد لایه‌های جدیدی از معنا است که ممکن است حتی فراتر از نیت اولیه خالق اثر باشد. در این فرایند، مخاطب با درک ویژگی‌های خاص متن، معنایی را تولید می‌کند که نه تنها وابسته به ویژگی‌های خود اثر، بلکه متأثر از زمینه‌های ذهنی و فرهنگی او نیز است. این نگرش با دیدگاه گادامر درباره «هم‌آمیزی افق‌ها» هم‌خوان است، جایی که فهم به عنوان فرایندی تاریخی و زبانی در تعامل میان مخاطب و متن تحقق می‌یابد.

نکته کلیدی در تعریف مخاطب فعال، تأکید بر خلاقیت او در تعامل با متن است. مخاطب نه تنها به رمزگشایی معنای موجود می‌پردازد، بلکه خود را در فرایند تأویل شریک می‌بیند. این رویکرد، نقش سنتی هنر به عنوان انتقال‌دهنده پیام‌های مشخص را به چالش می‌کشد و بر این اصل تأکید می‌کند که معنا تنها زمانی ایجاد می‌شود که مخاطب با متن وارد گفت‌وگو شود. گادامر (1960) نیز در همین راستا می‌گوید که «فهم، نوعی مشارکت در گفت‌وگو با اثر است»؛ بنابراین، تأویل در ذات خود تجربه‌ای گفت‌وگویی است، نه انتقال یک‌طرفه معنا.

این تعریف بر محور پژوهش حاضر تأثیری مستقیم دارد، چراکه بازنگری در مفهوم مخاطب فعال، امکان تحلیل جدیدی از تأویل و خلق معنا را فراهم می‌کند. در واقع، این رویکرد نشان می‌دهد که تعامل میان مخاطب و متن می‌تواند معانی متنوع و چندلایه‌ای را ایجاد کند که فراتر از مرزهای سنتی هنر است. تأکید بر مشارکت مخاطب، به پژوهش کمک می‌کند تا به فهمی عمیق‌تر از نقش تأویل در فرایند خلق معنا دست یابد و پیوند میان هرمنوتیک فلسفی و نظریه دریافت را به طور عملی نشان دهد (جدول ۱).

جدول ۱. تطبیق مفاهیم اصلی پژوهش با دیدگاه‌های هرمنوتیکی گادامر و نظریه دریافت یاوس

محور تحلیل	تبیین نظری در چارچوب هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین نظری در چارچوب نظریه دریافت یاوس	نقش در فرایند خلق معنا
پویایی متن و سیالیت معنا	معنا در گفت‌وگوی مداوم میان افق‌های متن و مخاطب شکل می‌گیرد؛ هیچ معنای نهایی وجود ندارد و فهم، فرایندی تاریخی و باز است.	متن به روی تأویل‌های مختلف گشوده است؛ افق انتظارات مخاطبان در دوره‌های متفاوت موجب بازتولید معنا می‌شود.	سیالیت معنا سبب می‌شود هر خوانش جدید، معنای تازه‌ای بیافریند و اثر هنری در هر دوره باززاده شود.

مخاطب با پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود در خلق معنا مشارکت کرده و معنا را متناسب با افق خود بازمی‌سازد.	تجربه‌ی زیبایی‌شناختی مخاطب به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی او وابسته است؛ افق فرهنگی، مسیر دریافت را تعیین می‌کند.	فهم وابسته به تاریخ، زبان و پیش‌فرض‌های مخاطب است؛ پیش‌زمینه‌ها شرط امکان تأویل‌اند و بدون آن‌ها فهم ممکن نیست.	تأثیر پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب
زبان، واسطه‌ی گفت‌وگو و پل ارتباطی میان متن و مخاطب است که معنا را در سطحی پویا و چندلایه شکل می‌دهد.	زبان بستر تجربه‌ی هنری است؛ از طریق آن مخاطب با اثر ارتباط زیبایی‌شناختی و تأویلی می‌شود.	زبان نه ابزار، بلکه «جایگاه تحقق فهم» است؛ معنا از خلال زبان و در گفت‌وگو میان مخاطب و متن ظهور می‌یابد.	نقش زبان در شکل‌گیری معنا

۲. افق انتظارات و تأثیر آن بر فرایند تأویل

تحلیل مفهوم «افق انتظارات» نشان می‌دهد که این عنصر، یکی از بنیادی‌ترین عوامل درک و بازسازی معنا توسط مخاطب است. افق انتظارات به مجموعه‌ای از دانش، تجربیات، باورها و پیش‌زمینه‌های ذهنی مخاطب اشاره دارد که به‌طور مستقیم در فرایند تأویل متن هنری تأثیر می‌گذارد. هر مخاطب با افقی خاص و منحصر به فرد به متن نزدیک می‌شود و همین تفاوت در افق‌ها منجر به تولید معانی چندگانه و متنوع می‌شود (Jauss, 1982, 30).

در فرایند تعامل مخاطب با متن، افق انتظارات به‌عنوان واسطه‌ای میان تجربه‌ی زیبایی‌شناختی و ساختار معنایی متن عمل می‌کند و به مخاطب امکان می‌دهد اثر را بر اساس زمینه‌های ذهنی و فرهنگی خود تفسیر کند. این نقش واسطه‌ای، اهمیت پیش‌زمینه‌های ذهنی را در خلق معنا نشان می‌دهد. در واقع، معنا نه صرفاً در متن، بلکه در ترکیب و هم‌پوشانی افق‌های مخاطب و ساختار زبانی اثر ساخته می‌شود؛ همان‌گونه که گادامر (Gadamer, 1960, 45). در نظریه «هم‌آمیزی افق‌ها» تأکید می‌کند، فهم حاصل از برخورد تاریخی میان افق مفسر و افق متن است. این هم‌پوشانی، بنیان نظری مفهوم افق انتظارات در دیدگاه یاوس را تشکیل می‌دهد.

پویایی افق انتظارات، قابلیت بازآفرینی مداوم معنا را فراهم می‌کند. با تغییر دانش، تجربیات و زمینه‌های فرهنگی مخاطب، افق‌های او نیز دگرگون می‌شوند و به‌همین دلیل، هر مواجهه‌ی جدید با متن می‌تواند معنایی تازه و متفاوت بیافریند. این ویژگی، نشان‌دهنده‌ی گشودگی متن به روی تأویل‌های متعدد و انعطاف‌پذیری ذاتی فرایند معناست؛ پدیده‌ای که در اندیشه‌ی گادامر نیز به‌صورت تاریخی و در اندیشه‌ی یاوس در قالب تجربه‌ی زیبایی‌شناختی تبیین می‌شود. بدین ترتیب،

تأثیر افق انتظارات بر فرایند تأویل نشان می‌دهد که این عنصر نقشی اساسی در محور پژوهش حاضر ایفا می‌کند. تحلیل این مفهوم به درک عمیق‌تری از چگونگی خلق معنا و نقش فعال مخاطب در این فرایند کمک می‌کند. در پژوهش حاضر، افق انتظارات نه صرفاً به عنوان یک متغیر ذهنی، بلکه به عنوان بستری نظری برای تعامل میان مخاطب، متن و زبان و برای تولید معانی چندلایه مورد توجه قرار گرفته است (جدول ۲).

جدول ۲. تطبیق مفهوم «افق انتظارات» در هرمنوتیک گادامر و نظریه دریافت یاوس

محور تحلیلی	تبیین در هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین در نظریه دریافت یاوس	نتیجه و نقش در فرایند خلق معنا
منشأ نظری مفهوم افق	گادامر مفهوم «هم‌آمیزی افق‌ها» را برای تبیین تعامل میان افق تاریخی مفسر و افق متن مطرح می‌کند؛ فهم به صورت گفت‌وگویی میان این دو افق تحقق می‌یابد.	یاوس با الهام از گادامر، «افق انتظارات» را به عنوان نظام ذهنی و فرهنگی مخاطب تعریف می‌کند که در تجربه‌زیبایی‌شناختی نقش تعیین‌کننده دارد.	افق انتظارات ریشه در مفهوم هرمنوتیکی هم‌آمیزی افق‌ها دارد و نشان‌دهنده تداوم اندیشه هرمنوتیکی در نظریه دریافت است.
نقش مخاطب در تأویل	مخاطب یا مفسر بخشی از فرایند تاریخی معنا است؛ او با پیش‌فرض‌ها و تجربه‌های خود در گفت‌وگو با متن مشارکت می‌کند.	مخاطب با پیش‌زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و تجربی خود معنا را بازسازی کرده و در تولید معنای جدید نقش خلاقانه دارد.	در هر دو رویکرد، مخاطب از عنصر منفعل به شریک فعال در خلق معنا تبدیل می‌شود.
پویایی معنا و زمان‌مندی فهم	معنا در بستر تاریخی و زبانی شکل می‌گیرد و با هر مواجهه جدید دگرگون می‌شود.	افق انتظارات مخاطب در طول زمان تغییر می‌کند و همین تغییر موجب بازتولید مداوم معنا می‌شود.	فهم و تأویل، فرایندهایی پویا، زمان‌مند و وابسته به تغییر افق‌های مخاطب هستند.
ماهیت تعامل میان متن و مخاطب	تعامل گفت‌وگویی و دیالکتیکی است؛ معنا از هم‌نشینی افق‌ها زاده می‌شود.	تعامل مبتنی بر تجربه‌زیباشناختی و واکنش ذهنی مخاطب به اثر هنری است.	تأویل حاصل هم‌پوشانی و گفت‌وگوی مستمر میان افق‌های ذهنی مخاطب و ساختار متن است.

۳. نقش پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب در خلق معنا

تحلیل نقش پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی نشان می‌دهد که این عامل، یکی از اساسی‌ترین مؤلفه‌ها در شکل‌گیری تأویل و بازسازی معنا توسط مخاطب است. پیش‌زمینه‌های ذهنی شامل مجموعه‌ای از دانش، تجربیات زیسته، باورها و پیش‌فرض‌های ذهنی مخاطب است که به طور مستقیم بر شیوه درک و تفسیر متن هنری تأثیر می‌گذارد. این پیش‌زمینه‌ها بستر لازم برای تأویل را فراهم می‌کنند و به مخاطب اجازه می‌دهند تا معنایی منحصر به فرد و متناسب با تجربه ذهنی و افق تاریخی خود از متن استخراج کند. در اندیشه گادامر، این پیش‌زمینه‌ها بخشی از «پیش‌داوری‌های سازنده» هستند که فهم بدون آن‌ها ممکن نیست؛ چراکه هر مخاطب در فرایند تأویل، تاریخ، زبان و فرهنگ خود را به همراه دارد و از خلال آن به گفت‌وگو با متن می‌پردازد (Gadamer, 1960, 62).

از سوی دیگر، پیش‌زمینه‌های فرهنگی نیز به عنوان یکی از عناصر کلیدی در فرایند خلق معنا شناخته می‌شوند. فرهنگ، شامل ارزش‌ها، هنجارها و نظام‌های معنایی جامعه است که چارچوبی برای تفسیر مخاطب فراهم می‌آورد. به تعبیر یاوس (Jauss, 1982, 36)، تجربه زیبایی‌شناختی هر مخاطب درون «افق فرهنگی» او شکل می‌گیرد و همین امر باعث می‌شود که تأویل یک اثر در میان فرهنگ‌ها و دوره‌های تاریخی مختلف، متفاوت باشد. این دیدگاه، تداوم اندیشه هرمنوتیکی گادامر درباره تاریخ بودن فهم را در نظریه دریافت گسترش می‌دهد.

پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی، پویایی ذاتی دارند و در گذر زمان دگرگون می‌شوند. هر تحول در دانش، تجربه یا بستر فرهنگی مخاطب، سبب شکل‌گیری افق جدیدی از معنا می‌شود. این پویایی، متن هنری را به موجودی زنده و سیال بدل می‌کند که در هر مواجهه تازه، معنایی نو پدید می‌آورد. بدین ترتیب، تأویل نه محصولی ایستا، بلکه فرایندی پویا و وابسته به تاریخ، ذهنیت و فرهنگ مخاطب است.

تحلیل این مفهوم تأثیر مستقیمی بر محور اصلی پژوهش حاضر دارد؛ زیرا نشان می‌دهد که خلق معنا نه در متن به تنهایی، بلکه در تعامل میان ویژگی‌های زبانی و زیبایی‌شناختی متن با پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب اتفاق می‌افتد. در نتیجه، تأویل به فرایندی گفت‌وگویی تبدیل می‌شود که در آن معنا حاصل از تلفیق افق‌های متن و مخاطب شکل می‌گیرد. این نگرش، درک عمیق‌تری از رابطه میان تأویل، زبان و تجربه مخاطب در فلسفه هنر فراهم می‌سازد (جدول ۳).

جدول ۳. نقش پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی مخاطب در فرایند تأویل و خلق معنا

محور تحلیلی	تبیین در هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین در نظریه دریافت یاوس	نتیجه و نقش در فرایند خلق معنا
ماهیت پیش‌زمینه‌های ذهنی	پیش‌زمینه‌ها (یا پیش‌داوری‌های سازنده) شرط امکان فهم‌اند؛ مخاطب با تاریخ و تجربه زیسته خود وارد تأویل می‌شود.	افق ذهنی مخاطب حاصل از تجربه‌های زیبایی‌شناختی و فردی است که در مواجهه با اثر هنری فعال می‌شود.	معنا بر اساس تعامل میان ساختار ذهنی مخاطب و ساختار درونی متن شکل می‌گیرد.
پیش‌زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی	فرهنگ و زبان بستر تاریخی فهم هستند؛ معنا درون سنت‌های فرهنگی و گفت‌وگو با آن‌ها پدیدار می‌شود.	افق فرهنگی، نظامی از ارزش‌ها و انتظارات جمعی است که تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب را هدایت می‌کند.	تفاوت فرهنگی مخاطبان، منشأ چندمعنایی و تنوع تأویل در آثار هنری است.
پویایی پیش‌زمینه‌ها در طول زمان	افق‌های فهم دائماً در حال تغییرند؛ هر تجربه جدید افق‌های پیشین را اصلاح و گسترش می‌دهد.	افق انتظارات در هر نسل تغییر می‌کند و دریافت اثر را به بازتولید مداوم معنا سوق می‌دهد.	سیالیت معنا حاصل از تغییر تاریخی پیش‌زمینه‌هاست و باعث تداوم زندگی اثر هنری می‌شود.
تعامل میان پیش‌زمینه و متن	فهم نوعی گفت‌وگو است که در آن مخاطب با پیش‌داوری‌های خود به استقبال متن می‌رود و در این تعامل افق‌ها در هم می‌آمیزند.	مخاطب با افق فرهنگی و ذهنی خود، متن را به تجربه زیباشناختی بدل می‌کند و از آن معنا می‌سازد.	تأویل نتیجه گفت‌وگوی خلاق میان متن و ذهنیت مخاطب است؛ نه کشف معنا بلکه تولید آن.

۴- متن به‌عنوان موجودی پویا و سیال

در نظریه‌های معاصر فلسفه هنر و هرمنوتیک، متن هنری به‌عنوان موجودی پویا و سیال در نظر گرفته می‌شود که معناهای متنوع و متغیری را در تعامل با مخاطب خلق می‌کند. این دیدگاه، برخلاف رویکردهای کلاسیک است که متن را دارای معنایی ازپیش‌تعیین‌شده و مستقل از مخاطب می‌دانستند. در هرمنوتیک فلسفی گادامر، پویایی متن حاصل از تاریخی بودن فهم است؛ یعنی هر بار که متن در بستر تاریخی جدیدی خوانده می‌شود، افق تازه‌ای از معنا گشوده

می‌شود (Gadamer, 1960, 54). بدین‌ترتیب، فهم متن یک فرایند ایستا نیست، بلکه تجربه‌ای گفت‌وگویی و زمان‌مند است که در آن افق‌های مخاطب و متن درهم می‌آمیزند.

این پویایی سبب می‌شود که متن در بسترهای فرهنگی و تاریخی گوناگون، معانی متفاوتی بیابد. از منظر گادامر، زبان، بستر تحقق این پویایی است؛ زیرا معنا در زبان به‌طور هم‌زمان در معرض ثبات و تغییر قرار دارد. در نظریه دریافت یاوس نیز، سیالیت متن در قالب تحول «افق انتظارات» مخاطبان ظاهر می‌شود. یاوس تأکید دارد که در هر دوره تاریخی، نظام ادراکی و زیبایی‌شناختی مخاطبان دگرگون می‌شود و در نتیجه، متن در هر مواجهه تازه، معنایی جدید می‌آفریند (Jauss, 1982, 47). این تفسیر، نشان می‌دهد که سیالیت معنا نه تنها ویژگی متن، بلکه محصول رابطه متقابل آن با تجربه تاریخی مخاطب است.

تعامل میان متن و مخاطب، محور اصلی پویایی معناست. متن هنری با ساختار گشوده خود، امکان تأویل‌های متنوع را فراهم می‌کند و مخاطب، با افق ذهنی و فرهنگی خود، به بازآفرینی معنا یاری می‌رساند. این تعامل دوسویه، همان «گفت‌وگو»یی است که گادامر آن را شرط بنیادین فهم می‌داند؛ گفت‌وگویی که در آن هیچ‌یک از طرفین (نه متن و نه مخاطب) بر دیگری مسلط نیست، بلکه معنا در میان آن‌ها شکل می‌گیرد.

ویژگی سیالیت متن، آن را به عنصری زنده و منعطف بدل می‌کند که در هر زمان و در هر بافت فرهنگی، می‌تواند معنایی متناسب با شرایط جدید بیافریند. در نتیجه، تأویل به فرایندی پیوسته و خلاق تبدیل می‌شود که در آن معنا دائماً در حال بازتولید است. از این منظر، سیالیت متن، نه نشانه ابهام، بلکه نشانه زنده بودن اثر هنری و توانایی آن در برقراری گفت‌وگو با افق‌های تازه مخاطبان است. در چارچوب پژوهش حاضر، مفهوم پویایی و سیالیت متن، نقشی محوری در تحلیل فرایند خلق معنا ایفا می‌کند؛ زیرا نشان می‌دهد که تأویل متن هنری یک رویداد بی‌پایان و تاریخی است که در آن معنا در تعامل مستمر میان متن، زبان و مخاطب پدید می‌آید (جدول ۴).

جدول ۴. تطبیق مفهوم پویایی و سیالیت متن در هرمنوتیک گادامر و نظریه دریافت یاوس

محور تحلیلی	تبیین در هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین در نظریه دریافت یاوس	نتیجه و نقش در فرایند خلق معنا
ماهیت متن هنری	متن موجودی زنده و تاریخی است که در هر مواجهه، در گفت‌وگو با افق جدید مخاطب معنا می‌یابد.	متن ساختاری گشوده دارد که در هر دوره، بر اساس افق انتظارات مخاطب بازخوانی می‌شود.	متن به‌عنوان موجودی پویا، قابلیت بازتولید معنا در بسترهای تاریخی و فرهنگی گوناگون را دارد.

منشأ پویایی معنا	پویایی متن از تاریخی بودن فهم و گفت‌وگوی میان افق‌های مفسر و اثر ناشی می‌شود.	تحول مداوم افق انتظارات مخاطبان سبب بازآفرینی معنا در تجربه‌های زیبایی‌شناختی جدید می‌شود.	معنا در گفت‌وگوی مستمر میان متن و مخاطب ساخته می‌شود و هیچ تفسیری نهایی نیست.
نقش زبان در پویایی متن	زبان بستر تحقق معناست و به دلیل تاریخی بودن خود، معنا را هم‌زمان در ثبات و تغییر نگه می‌دارد.	زبان رسانه تجربه زیبایی‌شناختی است و مخاطب از طریق آن به بازخوانی متن می‌پردازد.	زبان، عنصر پیونددهنده افق‌های متن و مخاطب و عامل تداوم سیالیت معناست.
نتیجه در فرایند تأویل	فهم، رخدادی گفت‌وگویی است که در آن معنا دائماً زاده و دگرگون می‌شود.	تجربه زیبایی‌شناختی، رویدادی پویاست که در هر مواجهه، معنا را بازتولید می‌کند.	تأویل به فرایندی بی‌پایان و خلاق تبدیل می‌شود که در آن معنا در تعامل مستمر شکل می‌گیرد.

۵. رابطه مخاطب و متن در فرایند خلق معنا

رابطه میان مخاطب و متن، به عنوان یکی از بنیادی‌ترین جنبه‌های فرایند خلق معنا، بر تعامل خلاقانه و دوسویه میان این دو استوار است. معنا نه در متن به تنهایی و نه در ذهن مخاطب به صورت مستقل وجود دارد، بلکه در فرایند گفت‌وگوی میان آن‌ها پدیدار می‌شود. گادامر (Gadamer, 1960, 65) این فرایند را «دیالوگ هرمنوتیکی» می‌نامد و معتقد است که فهم، حاصل گفت‌وگویی تاریخی میان افق متن و افق مخاطب است. در این گفت‌وگو، هر دو طرف فعال‌اند؛ متن به واسطه ساختار زبانی خود امکان تأویل را فراهم می‌کند و مخاطب با پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی‌اش، معنا را بازسازی و گسترش می‌دهد. در این چارچوب، متن هنری موجودی گشوده و پویاست که ظرفیت‌های متعدد برای تأویل دارد. مخاطب نیز با افق انتظارات خاص خود وارد تعامل با متن می‌شود و با تفسیر خلاقانه آن، معنایی منحصر به فرد پدید می‌آورد. این رابطه، از منظر یاوس (Jauss, 1982, 42)، بنیان تجربه زیبایی‌شناختی است؛ تجربه‌ای که در آن، افق انتظارات مخاطب در تماس با متن تغییر می‌کند و خود او نیز دگرگون می‌شود. بنابراین، معنا نه محصول انتقال پیام از سوی مؤلف، بلکه نتیجه مشارکت فعال مخاطب در بازتولید اثر است.

تعامل دوسویه میان مخاطب و متن، سیالیت و تاریخی بودن معنا را برجسته می‌سازد. هر مخاطب، با توجه به زمینه فرهنگی، دانش و تجربه زیبایی‌شناختی خود، معنایی متفاوت از متن استخراج می‌کند. در نتیجه، هر تأویل، بازتابی از وضعیت تاریخی و فرهنگی مخاطب است و هیچ معنایی نهایی وجود ندارد. این دیدگاه، نشان می‌دهد که فهم، همانند خود اثر هنری، پدیده‌ای زنده و متغیر است.

در محور پژوهش حاضر، رابطه مخاطب و متن به عنوان بستر اصلی خلق معنا تحلیل می‌شود. این رابطه، نه تنها دریافت معنا، بلکه بازسازی و گسترش آن را شامل می‌شود. از این منظر، تأویل به تجربه‌ای خلاقانه و جمعی تبدیل می‌شود که در آن، مخاطب و متن هر دو در پیدایش معنا نقش ایفا می‌کنند. این نگرش، به پژوهش کمک می‌کند تا تعامل میان افق‌های ذهنی و زبانی را در فرایند تأویل هنری به صورت عمیق‌تری تبیین کند (جدول ۵).

جدول ۵. تطبیق مفهوم «رابطه مخاطب و متن» در هرمنوتیک فلسفی گادامر و نظریه دریافت یاوز

محور تحلیلی	تبیین در هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین در نظریه دریافت یاوز	نتیجه و نقش در فرایند خلق معنا
ماهیت رابطه مخاطب و متن	رابطه‌ای دیالوگ محور است که در آن فهم به صورت گفت‌وگوی تاریخی میان افق متن و افق مخاطب شکل می‌گیرد.	رابطه‌ای تعاملی است که بر اساس تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب و واکنش او به اثر هنری بنا می‌شود.	تعامل میان متن و مخاطب، بنیان شکل‌گیری معناست؛ معنا در گفت‌وگوی میان آن‌ها زاده می‌شود، نه در یکی از آن دو به تنهایی.
نقش مخاطب در فرایند تأویل	مخاطب با پیش‌داوری‌ها و پیش‌زمینه‌های ذهنی خود وارد گفت‌وگو با متن می‌شود و در نتیجه این تعامل، معنا را بازسازی می‌کند.	مخاطب با افق انتظارات فرهنگی و زیبایی‌شناختی خود معنا را بازتولید می‌کند و به اثر هنری تداوم حیاتی می‌بخشد.	مخاطب از عنصر منفعل به عامل خلاق تبدیل می‌شود و نقش او در شکل‌گیری معنای محوری است.
نقش متن در شکل‌گیری معنا	متن موجودی زنده و گشوده است که در هر مواجهه با مخاطب معنای جدیدی می‌یابد.	متن بستر بازتاب تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب است و قابلیت تأویل‌های متنوع دارد.	متن و مخاطب در تعامل خلاقانه، معنا را به صورت مشترک تولید می‌کنند.
پیامد فلسفی رابطه متن-مخاطب	فهم، رخدادی تاریخی و پویاست که در آن هیچ تفسیری نهایی وجود ندارد.	تجربه زیبایی‌شناختی، فرایندی متحول است که با هر خوانش جدید، معنا را دگرگون می‌سازد.	معنا نتیجه گفت‌وگویی خلاق و بی‌پایان است که در آن مرز میان تولید و دریافت از میان می‌رود.

۶. جایگاه زبان در تأویل و نقش آن در شکل‌گیری معنا

زبان، به عنوان بنیادی‌ترین عنصر در ارتباط میان مخاطب و متن، نقشی فراتر از ابزار انتقال معنا دارد. در هرمنوتیک فلسفی گادامر، زبان نه وسیله فهم بلکه «جایگاه تحقق فهم» است؛ زیرا معنا در بستر زبان و در فرایند گفت‌وگوی میان متن و مخاطب پدید می‌آید (Gadamer, 1960, 43). از این

منظر، زبان محیطی است که در آن تجربه فهم رخ می‌دهد و حقیقت اثر هنری از طریق آن آشکار می‌گردد. بنابراین، تأویل متن هنری تنها از طریق زبان ممکن است، زیرا زبان خود ماهیتی تاریخی، متغیر و پویا دارد و هر خوانش، افقی تازه از معنا را می‌گشاید.

ویژگی چندلایه و انعطاف‌پذیر زبان، امکان گشودگی و سیالیت معنا را فراهم می‌سازد. ساختارهای زبانی اثر هنری نه فقط حامل پیام، بلکه تولیدکننده معنا هستند. گادامر تأکید دارد که زبان هم‌زمان عامل پیوند و فاصله میان مخاطب و اثر است؛ از یک سو مخاطب از طریق زبان به جهان اثر وارد می‌شود و از سوی دیگر، همین زبان افق تفسیر را تعیین می‌کند. این پویایی زبانی، فرایند تأویل را به تجربه‌ای خلاقانه تبدیل می‌کند که در آن معنا به صورت مداوم بازآفرینی می‌شود.

در نظریه دریافت یاوس، زبان بستر تجربه زیباشناختی مخاطب است. یاوس (Jauss, 1982, 40)، معتقد است که مخاطب از طریق رمزگان زبانی اثر هنری با آن ارتباط برقرار می‌کند و در واکنش به آن، افق انتظارات خود را بازسازی می‌نماید. بدین ترتیب، زبان نه تنها واسطه ارتباط، بلکه زمینه شکل‌گیری تجربه هنری است؛ زیرا مخاطب در فرایند خوانش، با ساختارهای زبانی اثر وارد گفت‌وگو می‌شود و معنا را متناسب با ذهنیت و فرهنگ خود بازتولید می‌کند.

از این دیدگاه، زبان نقشی دوگانه دارد: هم ساختار اثر هنری را شکل می‌دهد و هم تجربه مخاطب را جهت می‌بخشد. این ویژگی، نشان می‌دهد که تأویل یک فرایند زبانی - فرهنگی است که در آن معنا به صورت مشترک توسط متن و مخاطب ساخته می‌شود. در محور پژوهش حاضر، زبان به عنوان بستر اصلی گشودگی معنایی تحلیل می‌شود؛ زیرا از طریق آن، ارتباط میان ذهنیت مخاطب، ساختار اثر و فرایند تأویل برقرار می‌شود. زبان، به تعبیر گادامر، همان فضایی است که در آن هنر، مخاطب و معنا به گفت‌وگو درمی‌آیند (جدول ۶).

جدول ۶. تطبیق جایگاه زبان در تأویل و شکل‌گیری معنا از دیدگاه گادامر و یاوس

محور تحلیلی	تبیین در هرمنوتیک فلسفی گادامر	تبیین در نظریه دریافت یاوس	نتیجه و نقش در فرایند خلق معنا
ماهیت زبان	زبان، بستر و جایگاه تحقق فهم است؛ فهم درون زبان و از طریق گفت‌وگو میان متن و مخاطب شکل می‌گیرد.	زبان رمزگان اصلی ارتباط میان مخاطب و اثر هنری است که تجربه زیبایی‌شناختی را ممکن می‌سازد.	زبان نه ابزار، بلکه میدان مشترک ظهور معناست که در آن تعامل ذهن مخاطب و ساختار اثر رخ می‌دهد.

تأویل از طریق زبان محقق می‌شود و معنا در تعامل زبانی میان مخاطب و اثر شکل می‌گیرد.	زبان بستری برای بازسازی افق انتظارات مخاطب در واکنش به اثر هنری است.	زبان عامل میانجی میان افق متن و افق مخاطب است و گفت‌وگو را ممکن می‌سازد.	نقش زبان در تأویل
سیالیت زبان باعث گشودگی اثر به روی تأویل‌های متنوع و تداوم زایش معنا می‌شود.	زبان اثر هنری به دلیل ابهام و ظرفیت چندمعنایی خود، تجربه‌ای باز و متغیر برای مخاطب فراهم می‌کند.	زبان ساختاری پویا دارد که هم‌زمان ثبات و تغییر معنا را در خود جای می‌دهد.	سیالیت و چندلایگی زبان
معنا نتیجه مشارکت زبانی و خلاقانه مخاطب و متن است؛ فرایندی پویا، جمعی و بی‌پایان.	تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب بر پایه درک و واکنش زبانی به اثر شکل می‌گیرد.	فهم زبانی رخدادی تاریخی و گفت‌وگویی است که در آن معنا همواره در حال آشکارشدن است.	پیامد فلسفی در فرایند خلق معنا

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بازنگری در مفهوم مخاطب فعال و تحلیل فلسفی نقش تأویل در فرایند خلق معنا، به بررسی عمیق تعامل میان متن، زبان و مخاطب پرداخت. در مراحل اولیه، مبانی نظری مرتبط با هرمنوتیک فلسفی، نظریه دریافت و مفهوم مخاطب فعال مورد واکاوی قرار گرفت و مفاهیمی همچون افق انتظارات، پیش‌زمینه‌های ذهنی و فرهنگی، گشودگی متن و نقش زبان در تأویل به‌طور نظام‌مند تحلیل شد. تحلیل یافته‌ها نشان داد که تأویل، فرایندی خلاقانه و پویاست که در آن معنا نه در متن به‌صورت مستقل و نه در ذهن مخاطب به‌طور منفعلانه وجود دارد، بلکه در بستر گفت‌وگوی دوسویه میان این دو شکل می‌گیرد.

مطابق با دیدگاه گادامر، فهم در متن هنری رخدادی تاریخی و گفت‌وگویی است که در آن افق‌های ذهنی مخاطب و افق‌های زبانی متن درهم می‌آمیزند و معنایی تازه پدید می‌آورند. این گفت‌وگو، به مدد زبان به‌عنوان بستر تحقق فهم، ماهیتی سیال و بی‌پایان دارد. از سوی دیگر، یاوس در نظریه دریافت نشان می‌دهد که تجربه زیبایی‌شناختی مخاطب، تحت‌تأثیر افق انتظارات و پیش‌زمینه‌های فرهنگی او، همواره در حال تغییر است و همین پویایی، معنا را به فرایندی تاریخی و جمعی تبدیل می‌کند. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که این دو رویکرد، در تعامل با یکدیگر، امکان تحلیل فلسفی جامع‌تری از فرایند خلق معنا در هنر فراهم می‌سازند.

پژوهش نشان داد که مخاطب، با بهره‌گیری از پیش‌زمینه‌های ذهنی، باورهای فرهنگی و تجربیات زیسته خود، در بازآفرینی معنا نقشی اساسی دارد و متن نیز با ساختار گشوده و چندلایه خود، این امکان را برای او فراهم می‌آورد. معنا در نتیجه این تعامل به صورت مستمر بازتولید می‌شود و هیچ تفسیر قطعی و نهایی برای متن هنری وجود ندارد. به این ترتیب، فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر اینکه مخاطب از طریق تعامل با متن معنای چندلایه‌ای را بازآفرینی می‌کند، و فرضیه دوم درباره تأثیر پیش‌زمینه‌های فرهنگی و تجربیات زیسته بر پویایی تأویل، هر دو تأیید شدند.

نوآوری این پژوهش در آن است که با تلفیق هرمنوتیک فلسفی گادامر و نظریه دریافت یاوس، مفهوم مخاطب فعال را از سطح ادبی و زبان‌شناختی به سطح فلسفی و هنری ارتقاء داده است. این رویکرد، امکان تحلیل تعامل میان متن، زبان و مخاطب را در چارچوبی فلسفی فراهم کرده و تأویل را نه به عنوان تفسیر منفعل، بلکه به عنوان کنش خلاقانه‌ای معرفی می‌کند که معنا را در گفت‌وگویی بی‌پایان میان اثر و مخاطب پدید می‌آورد. از این منظر، پژوهش حاضر می‌تواند مبنایی نظری برای گسترش مطالعات فلسفه هنر در حوزه تأویل و مخاطب‌شناسی معاصر فراهم سازد.

پیشنهادات پژوهش

۱. بررسی نقش مخاطب فعال در تأویل متون هنری دیجیتال و تحلیل تأثیر فناوری‌های نوین بر فرایند خلق معنا.
۲. مطالعه گشودگی معنایی متن در هنرهای چندرسانه‌ای و تأثیر آن بر تجربه تأویلی مخاطب.
۳. تحلیل رابطه میان پیش‌زمینه‌های فرهنگی مخاطبان و بازآفرینی معنا در متون هنری بومی و جهانی.
۴. طراحی مدل‌های تعاملی در آثار هنری معاصر برای مشارکت مستقیم مخاطب در خلق معنا.
۵. گسترش پژوهش‌های تطبیقی در زمینه تأویل در ادبیات، سینما و هنرهای تجسمی.

پی‌نوشت

1. Active Audience (Jauss 1982)
2. Process of Meaning-Making (Barthes, 1977)
3. Artistic Text (Barthes, 1977)
4. Hermeneutics (Palmer, 1969)

5. Friedrich Schleiermacher (Schleiermacher, 1819)
6. Martin Heidegger (Heidegger, 1927)
7. Hans-Georg Gadamer: (Gadamer, 1960)
8. Hans Robert Jauss (Jauss, 1982)
9. Wolfgang Iser (Iser, 1978)
10. Roland Barthes (Barthes, 1977)
11. Interpretation (Gadamer, 1960)
12. Fusion of Horizons (Gadamer, 1960)
13. Horizon of Expectations (Jauss, 1982)
14. Purposeful sampling

References

- Ahmadi, B. (2000). Structure and Interpretation of Text. Tehran: Nashr-e Markaz. (In Persian)
- Barthes, R. (1977). Image-Music-Text. Fontana Press.
- Barthes, R. (1977). The Death of the Author. Fontana Press.
- Dilthey, W. (1883). Introduction to the Human Sciences. Princeton University Press.
- Gadamer, H.-G. (1960). Truth and Method. Sheed & Ward.
- Heidegger, M. (1927). Being and Time (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.
- Iser, W. (1978). The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response. Johns Hopkins University Press.
- Jauss, H. R. (1982). Toward an Aesthetic of Reception. University of Minnesota Press.
- Palmer, R. E. (1969). Hermeneutics: Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger, and Gadamer. Northwestern University Press.
- Schleiermacher, F. (1819). Hermeneutics and Criticism. Cambridge University Press.
- Sharifi, M. (2016). Interpretability of Artistic Texts in Gadamer's Hermeneutic Theory. Journal of Art Research, 10(2), 45–60. (In Persian)
- Shariati, M. (2006). The Impact of Technological Transformations in the Modern Era on the Art of Printmaking in Iran (PhD Dissertation). Faculty of Art, University of Tehran. (In Persian)